UOT 338

Leyla Feyzulla qızı SADIXOVA
magistr

Firuzə Nəcəf qızı ƏLİYEVA
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti
“Biznesin təşkili, Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi” kafedrasının dosenti, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.002.0142

LİZİNQ ŞİRKƏTLƏRİNDƏ İNVESTİSİYA RİSKLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİNİN QURULMASI METODLARI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - lizinq fəaliyyətinin xüsusiyyətləri qeyri-adekvat investisiya qərarlarının qəbulu riskini vurğulayır. Müəyyən edilmiş metodların və təcrübədə istifadə olunanların nəzərdən keçirilməsinə və investisiya risklərinin qiymətləndirilməsi və təhlilinin hər bir mərhələsinin regional idarə edilməsi və alətlərin seçilməsi üçün alqoritm və meyarların işlənib hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat işində mövzunun daha səmərəli araşdırılması məqsədi ilə təhlil və ümumiləşdirilmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - tədqiqat işində aparılan araşdırmalardan istifadə edərək məqsədin müəyyən edilməsi, riskin müəyyən edilməsi, metodların düzgün tətbiqi və nəticələrin qiymətləndirilməsidir.

Tədqiqatın nəticələri - tətqiqatlar göstərir ki, lizinq şirkətinin investisiya risklərinin idarə edilməsi mərhələləri bir-biri ilə əlaqəli bir sistem təşkil edir, onun əsas məqsədi riskin mənfi nəticələrini azaltmaq və strateji üstünlüklər əldə etmək üçün tədbirlərin hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - konkret lizinq layihəsi risklərinin strukturlaşdırılması və onların qiymətləndirilməsinin əldə edilməsi, lizinq şirkətlərinin strateji məqsədlərinə ən yaxın şəkildə nail olmaq üçün sonuncudan istifadə etmək və gələcək risklərin idarə edilməsi üçün əsas rolunu oynayır.

Açar sözlər: lizinq, investisiya, qiymətləndirmə, məqsəd, strateji, layihə, təchizatçı.

Giriş

Lizinq biznesinin formalaşması XX əsrin əvvəllərində ABŞ-da başlanmışdır. 60-cı illərə qədər lizinq anlayışının maliyyə mexanizmi Böyük Britaniyada səmərəli şəkildə istifadə olunmağa başladı.

Lizinq əməliyyatları beynalxalq miqyasda dünya təcrübəsində mühüm göstəricilərdən biridir, ölkədə lizinq işinin inkişafını qiymətləndirən və əsas kapitalın investisiya qoyuluşları lizinq əməliyyatlarının payına düşür.

Layihələrin təsnifat xarakteristikasının müəyyən edilməsi, onların maliyyə axınlarının formalaşmasında təsirinin daha da dərindən öyrənilməsi, layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və onun xüsusiyyətlərinin dəqiqləşdirilməsi lizinq layihələrinin müəyyən edilməsidir.

Layihə - məqsədə çatmaq üçün müəyyənləşdirilən müddətdə müvafiq işləri yerinə yetirilməklə nadir məhsul istehsal edən müvvəqqəti müəssisədir.

Layihələrin idarə edilməsi insanlardan xüsusi istedad, bilik, təcrübə və mədəniyyət tələb edir. Layihələri idarə edən şəxslərin kompetensiyalı mütəxəsis olması üçün üç şərt olmalıdır: layihələrin idarə edilməsi üzrə bilik, təcrübə və müsbət şəxsi keyfiyyət. Bu şərtlər daxilində layihələrin uğurla başa çatması ehtimalı çoxdur, yəni layihənin kim tərəfindən idarə olunmasından asılıdır [1 səh 20].

Lizinq layihəsi iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqə

Lizinq layihəsinin mühiti dedikdə onları yaradan, layihəyə təsir edən, layihədə bilavasitə iştirak etməyən, qarşılıqlı əlaqədə olan amillər və obyektlər toplusunu nəzərdə tuturuq.

Layihənin bilavasitə mühiti yəni layihə ilə birbaşa qarşılıqlı əlaqədə olan amilləri və obyektləri, layihənin uzaq mühiti, mühitə daxil olan obyektlər, lizinq layihəsi zaman quruluşu ilə xarakterizə olunur. Layihənin bağlanmasının ilkin mərhələsi, layihənin inkişafı, layihənin həyata keçirilməsi lizinq layihəsinin struktur fazasıdır.

Xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq lizinq iştirakçıların sayına, lizinq predmetinə, əmlakın köhnəlmə müddətinə, əməliyyatların apardığı bazar sektoruna, lizinq ödənişinin xarakteri və s. görə təsnifləşdirilir. Lizinq əməliyyatlarının bütün iştirakçıları birbaşa və dolayışı ilə öz aralarında bağlanmış müvafiq müqavilələrdə razılaşdırılmış, tərəflərin hüquq və öhdəliklərinə uyğun rəsmiləşdirilmiş öz iqtisadi maraqlarını güdürlər. İcarəyə verənlər V.A.Qoremikin tərəfindən borc və şəxsi vasitələr hesabına bu məqsədlə xüsusi olaraq alınmış əmlakı icarəyə verən şəxslər kimi müəyyən edilmişdir [2- səh 42-46].

Sistemləşdirmə əsasında təsnifat xarakteristikalarının kombinasiyası konkret lizinq layihəsinin əsas xüsusiyyətlərini təsvir edən dəsti yaradır.

Lizinq əsasən lizinq predmetindən, dəyərindən, xidmət müddətindən, bazar cəlbediciliyindən və s. asılıdır.

Lizinq layihəsinin subyekti olan əmək, maliyyə və maddi-texniki resurslar, layihənin idarə edilməsi, metodologiyasında “resurs” anlayışı kimi şərh olunur. Layihə resurslarının təsnifatına əsasən icarəyə götürülmüş əşyalar təkrar istehsal oluna bilər, saxlanılmayan və yığılmayan layihə resurslarıdır, çünki istismar zamanı onlar fiziki formasını saxlayır və buraxıldıqça başqa işlərdə istifadə oluna bilər. Lizinq maliyyə bazarında rəqabətin artmasına xidmət edir. Bank maliyyələşməsinə alternativ kimi çıxış edən lizinq digər maliyyələşdirmə formasından istifadə edilməsi imkanını yaradır, iqtisadi kapital qoyuluşunun həcmini artırır, satış həcmlərinin artmasına xidmət edir və yerli, xarici mal verənlərə kredit almayan müəssisələr sırasında yeni alıcı sayının artması mexanizmini təklif edir.

Bank və digər maliyyə strukturları vasitələri hesabına yaradılan lizinq şirkətləri müştərilərə və ilk növbədə, baş bankın müştərilərinə və iştirakçılarına standart lizinq xidmətlərinin göstərilməsinə yönəldilmişdir. Bu əməkdaşlıq formasının üstünlükləri ondan ibarətdir ki, hər iki tərəf üçün uzunmüddətli sabit marağı təmin edir, bank aktivləri iqtisadiyyatın real sektoruna yerləşdirilir, digər tərəfdən isə bank kredit tarixləri lizinqə çevrilən ən cəlbedici müştərilərdə lizinq müqavilələri bağlamaq imkanı əldə edir. Bir qayda olaraq bankların struktruna daxil olan şirkətlər, bazarda ən iri şirkətlərdir. Böyük sifariş portfelinə malikdirlər, eyni zamanda müasir sxem və metodlardan istifadə edirlər, müştərilərə fərdi yanaşma imkanı əldə etməklə potensial icarəçiləri cəlb edirlər.

Kommersiya sənayesi lizinq şirkətləri konkret sənayenin maliyyələşdirilməsi prinsipi əsasında, onun dəstəyi ilə yaradılır. Sənaye lizinq şirkətlərinin lizinq əməliyyatları müştəri-lizinq olanın öhdəliklərinin təminatçısı kimi çıxış edən bankın iştirakını nəzərdə tutur.

Lizinqin işləmə xüsusiyyətləri

Əmlakın icarəyə götürülməsi lizinq şirkəti ilə müqavilə bağlamaq deməkdir və icarəyə verən müştəri üçün razılaşdırılmış əmlakı olur, sonra onu icarəyə verir, ödənişlər bir qayda olaraq, zamanla yayılır və müştəri güclü bir yük hiss etmir.

Lizinq müqaviləsində məcburi ödənişlər və müqavilə başa çatdıqdan sonra icarəçi əmlakı simvolik qiymətə ala bilər, ona sahiblik hüququ əldə edə bilər və ya geri almayacağı barədə ətraflı şəkildə göstərilir.

Lizinq yolu ilə əmlak əldə etmək çox vaxt kredit götürməkdən, icarəyə götürməkdən və ya birdəfəlik alış-veriş etməkdən daha asan olduğu üçün bunlar lizinqin üstünlükləri hesab olunur. Çünki lizinq üçün əmlak tələbi kredit müraicətindən daha asan təsdiqlənir və lizinq şirkətləri qərar qəbul edərkən banklardan fərqli olaraq ciddi risk siyasəti ilə məhdudlaşmırlar.

Lizinq şirkəti müştərinin borc yükündən narahat deyil, çünki lizinq müqaviləsinə əsasən əmlak yenidən onun mülkiyyətində qalır. Sənədlər paketi, kredit müraicəti üçün daha sadədir və ödəniş cədvəli fərqli şəkildə tərtib edilir. Ödəniş cədvəli müştərinin istəyi nəzərə alınaraq bərabər hissələrlə ödəmək onun üçün əlverişli və ya onun işi müəyyən bir mövsümə bağlı olduğu nəzərə

alınaraq tərtib edilir.

Lizinq şirkəti bir çox təchizatçının topdansatış müştərisidir. Lizinq əməliyyatlarını təcrübəli ekspert mütəxəssisələri müsayiət edirlər. Lizinq müqaviləsi ilə lizinq verən lizinq alanın satıcıdan seçdiyi əmlakı almağa həmin müəyyən ödənişlə və sonuncuya əmlaka dair mülkiyyət hüququnu vermək şərti ilə lizinq alanın istifadəsinə verməyi öhtəsinə götürür və burada dövriyyədən çıxarılmış və ya məhdudiyyət qoyulmuş lizinq istisna olmaqla.

Lizinq müqavilələrində sürətləndirilmiş amortizasiya mexanizmi tətbiq edilə bilər və bu, əmlakın dəyərini tez bir zamanda silməyə və ondan vergini azaltmağa imkan verir. Onun köməyi ilə əmlak vergisini və mənfəəti azaltmaq olar və bu proses həm də əmlakı simvolik məbləğdə geri almağa şərait yaradır. Lizinqin kredit və nağd alışı ilə müqayisədə onun bir sıra müsbət üstünlükləri vardır:

- Lizinq ödəmələri ƏDV-yə cəlb olunur;
- Lizinq ödəmələri xərclərə aid edilir;
- İnvestisiya qoyuluşları yüz faiz maliyyələşdirildiyi üçün vergi, sığorta, nəqliyyat və digər xərclər lizinqlə maliyyələşdirilə bilər;
- Amortizasiya üçün ikiqat koefisentinin tətbiqi lizinqdə mümkündür, ödənişlər nağd vəsaitlərinin axınına uyğunlaşdırılır və lizinqdə bütün ödənişlər maliyyə ehtiyacı hiss etmədən uzun müddətə geri ödəmə imkanı əldə edir.

Ümumiyyətlə, lizinqdə investisiya özü-özünü maliyyələşdirir və lizinq ödənişləri investisiya qoyuluşdarından əldə ediləcək gəlirlə həyata keçirilir.

Lizinqin istehsal gücünü artırmaq və biznesi genişləndirmək üçün əmlaka ehtiyacı olan müştərilər üçün uyğundur. Lizinq ƏDV-yə görə və onu qaytarmaq mümkün olmadığı üçün fiziki şəxslər üçün sərfəli deyil.

Çaşqın olan müştərilər üçün lizinq əmlakının müqavilənin bütün müddəti ərzində lizinq mülkiyyətində qalması uyğun deyil və fakt şirkətin əmlakının köməyi ilə pul qazanmasına, son nəticədə ona sahib çıxmasına mane olmur. Bu zaman icarəyə götürülmüş əmlak kredit girovuna çevrilə bilər.

Lizinq şirkəti müflis olduğu ortaya cıxarsa, lizinq müqaviləsinə baxmayaraq, lizinqə götürülmüş hər hansı əmlak üzərinə həbs qoyula bilər.

İnvestisiya fəaliyyətində lizinq və risklər

İnvestisiya riskinin idarə edilməsi obyektiv olaraq altı mərhələyə bölünür: məqsədin və riskin müəyyən edilməsi, metodların tətbiqi və nəticələrin qiymətləndirilməsi. Bu mərhələlərin hər biri, biri ilə əlaqəli bir sistem təşkil edir, burada əsas məqsəd riskin strateji üstünlüklərini əldə etmək üçün tədbirlər hazırlamaqla onun əsas məqsədi riskin mənfi nəticələrini azaltmaqdır. Lizinq subyektləri həmçinin sahibkarlıq riski daşıyır.

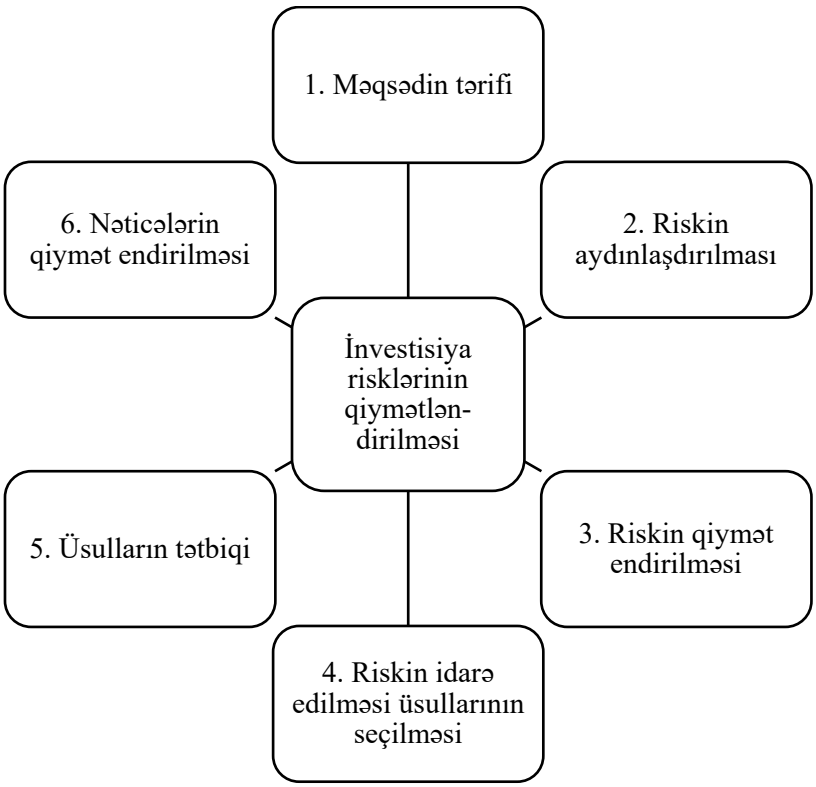
Lizinq avadanlığının bütün növlərdən qorunması, vaxtından əvvəl sıradan çıxması, quraşdırılması, korlanması, məhv edilməsi və istifadə prosesində buraxılan səhvlərə görə istismar zamanı risklərə yol verilə bilər.

İnvestisiya riskinin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi üçün mövcud metodların güclü və zəif tərəflərinin nəzərə alınması aşağıdakı risklərin idarə edilməsi sxemini formalaşdırmışdır (sxem 1).

Mövcud risklərin idarə edilməsi metodlarının təhlili nəticəsində lizinq şirkətinin investisiya risklərinin idarə edilməsi üçün aşağıdakı sistem formalaşmışdır.

1. Məqsədin müəyyən edilməsi:

- İcracı direktorlar və yüksək səviyyəli rəhbərlikdə risk strategiyasının investora qaytarılması riskinin azaldılması;
- İnvestisiya layihəsi sahibi tərəfindən ona verilmiş vəsaitdən təminatı üzrə istifadənin təmin edilməsi;
- İnvestisiya layihələrinin dəyərinin azaldılması;
- İnvestisiya layihələri üçün zəmanətlərin və girovların təmin edilməsi.

Sxem 1. İnvestisiya risklərinin qiymətləndirilməsi

2. İnvestorlar üçün yaranan əsas problemlər aşağıda qeyd edilir:

- Pulun hərəkət etdiyi uzun xərc həlqələrindən birində investisiya fondlarının yoxa çıxması;
- İnvestisiya fondlarından məqsədəuyğun olmayan istifadə (əməkhaqqının ödənilməsi: enerji təchizatının ödənilməsi, vergilərin ödənilməsi; xammal alınması, pulların yardımçı kommersiya strukturlarına yönəldilməsi);
- İnvestisiyanın qaytarılmasına təsirli təminatların olmaması [3-səh 99].

Lizinq əmlakı, bildiyimiz kimi, itirilə bilər, onun həm də məhv olması mümkündür. Bundan əlavə lizinq avadanlığı sayca (çəki baxımından), yəni kəmiyyətcə çatışmaya, əksik gələ bilər. Deməli, hər an lizinq avadanlığının itirilmə, məhvolma, çatışmamazlıq (əksik gəlmə), korlanma və zədələnmə riski mövcuddur. Buna görə də lizinq avadanlığı belə risklərdə sığortalanmalıdır [4 səh 137].

Riskin minimuma endirilməsi sistemində onun effektivliyini müəyyən edən kompensasiya tədbirlərinin və riskin azadılmasının düzgün seçilməsi mühüm rol oynayır. Avans ödənişləri, girovlar, digər təhlükəsizlik tədbirləri - təcrübədə istifadə olunan bu üsullar risklərin minimuma endirilməsini tam təmin etmiş və bu da çox vaxt əməliyyat xərclərinin azalmasına və əsassız olaraq bu iştirakçıdan köçürülməsinə səbəb olur.

Cari maliyyə vəziyyətinin və risklərinin qiymətləndirilməsi, bir qayda olaraq lizinq əməliyyatları uzunmüddətli maliyyə icarələrini təmsil etdiyinə görə qeyri-kafı olur ki, bu da ödəmə qabiliyyətinin praqnoz təhlilini və proqnozlaşdırılan maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsini zəruri edir.

Əsasən proqnozlaşdırılan mənfəət və zərər hesabatı proqnoz balansı maliyyə layihəsində əsas məlumatlar kimi təqdim olunur. Pulun dərinliyindəki dəyişiklikləri nəzərə alan metod və göstəricilərə üstünlük verilir, xüsusən lizinq əməliyyatlarının uzunmüddətli lizinq layihəsinin proqnozlaşma təhlilinin vacib elementi onun effektivliyinin qiymətləndirilməsi olmalıdır. Risklərin idarə edilməsi siyasəti və nəticədə risklərin minimuma endirilməsi üzrə müvafiq strategiyanın hazırlanması risklərin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə, texnoloji və iqtisadi təhlilinə, proqnozlaşdırma normativ-hüquqi bazaya, marketinq tətqiqatlarından istifadə, sosial iqtisadi proseslərin monitorinq siyasətinin idarə olunmasında həyata keçirilir.

Beynəlxalq maliyyə lizinqi, dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində lizinqin geniş yayılması və inkişafı onun tənzimlənməsini tələb edirdi.

Maliyyə lizinqi dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində geniş yayılmışdır, buna görə onun barəsində beynəlxalq kommersiyanın qəbul edilməsinə gətirib çıxardı. Məlum olduğu kimi dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində lizinqin inkişafı ABŞ lizinq təcrübəsindən istifadə olunmaqla bağlı olmuşdur.

Beynəlxalq maliyyə lizinqi haqqında kommersiya (xüsusi hüquq inkişafı üzrə Beynəlxalq institut) tərəfindən işlənib hazırlanmışdır.

Komersiya 3 fəsil, 25 maddədən ibarətdir:

I fəsil – “ tətbiq sferası və ümumi müddəalar”

II fəsil – “ tərəfindən hüquq və vəzifələri”

III fəsil – “ yekun müddəalar” [4 səh 73]

Avropa lizinq şirkətlər birliyi lizinqin Amerika təcrübəsinə əsaslanmaqla kontinental Avropa ölkələrində lizinq praktikasını nəzərə alaraq 1983-cü ildə maliyyə lizinqi anlayışı işləyib hazırlamış, onu xarakterizə edən əlamətləri müəyyənləşdirmişdir.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, lizinq fəaliyyəti ən azı üç iştirakçının iştirakını tələb edir: avadanlıq təchizatçısı, icarəçi və icarəyə verən. Lizinq əməliyyatında istifadəçi lizinq şirkətinə hansı avadanlığa ehtiyac olduğunu bildirir. Likvidliyinə əmin olduqdan sonra bu avadanlığı istehsalçıdan və ya lizinq obyekti olan əmlakı satan digər hüquqi və ya fiziki şəxsdən lizinq şirkəti alır, lizinq şirkəti avadanlığın sahibinə çevrilir və müqavilədə lizinq ödənişləri alaraq onu satınalma hüququ və müvəqqəti istifadəyə verir.

Lizinqin nəzəri əsasları, lizinqin növləri, lizinqin ödənişlərinin hesablanması tədqiqat işində öz əksini tapmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, lizinq sahibkarlarda daha güclü motivasiya stimulları yaradır ki, bu da sahibkarlıq üçün geniş imkanlar, rasional resurslar açır.

Lizinq müxtəlif mənada işlədilir, birincisi, iqtisadi mənada lizinq dedikdə sahibkarlıq fəaliyyətinin növlərindən bir başa düşülür, bu növ fəaliyyət pul vəsatinin iqtisadiyyata investisiya qoyulmasına yönəlir, ikinci, hüquqi mənada lizinq dedikdə, lizinq müqaviləsi başa düşülür.

Tədqiqatlar göstərir ki, lizinq kompleks xarakterli iqtisadi münasibətdir ki, həmin münasibətin iqtisadi fəaliyyət subyektləri lizinq şirkəti, lizinq alan və satıcısı arasında əmələ gəlir.

Lizinq institutlarının yaradılması müasir dövr üçün xarakterikdir və Brüsseldə yerləşən Avropa Lizinq Cəmiyyətləri Birliyi 17 Avropa ölkəsinin birləşmələrini əhatə edir.

Lizinqdən istifadə olunan zaman mütləq qabacıl, mütərəqqi və sivil xarici təcrübə, beynəlxalq praktika nəzərə alınmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İqbal Babayev. Layihələrin idarə edilməsi. Bakı, 2020
2. Ruceb MP. Финансовый лизинг . M.P.Гисев и Государетво и права, 2018. N8/56 c 42-46 Stra 7
3. Роман Максимов. Обозреватель – обсерия, 3, 2014.
4. Zakir Hacı oğlu Zeynalov. “Lizinq”, Diqesta nəşriyyatı. Bakı,2013

Лейла Фейзулла кызы Садыхова,
Магистрант

Фируза Наджаф кызы Алиева,
Азербайджанский Университет Кооперации
Доцент кафедры «Организация бизнеса, государственного и муниципального управления»
Доктор Философии по экономическим наукам

Методы построения системы управления инвестиционными рисками в лизинговых компаниях

Резюме

Цель исследования – подчеркнуть риск принятия неадекватных инвестиционных решений. Это обзор сложившихся и применяемых на практике методов, а также разработка алгоритмов и критериев выбора инструментов регионального управления на каждом этапе оценки и анализа инвестиционных рисков.

В методологии исследования использованы методы анализа и обобщения, позволяющие более эффективно исследовать тему в исследовательской работе.

Прикладная значимость исследования заключается в определении цели, выявлении риска, правильном применении методов и оценке результатов с использованием исследований, проведенных в исследовательской работе.

Результаты исследования показывают, что этапы управления инвестиционными рисками лизинговой компании представляют собой взаимосвязанную систему, основной целью которой является подготовка мер по снижению негативных последствий риска и получению стратегических преимуществ.

Оригинальность и научная новизна исследования играют ключевую роль в структурировании рисков конкретного лизингового проекта и получении их оценки, чтобы использовать последнюю для наиболее тесного достижения стратегических целей лизинговых компаний и управления их будущими рисками.

Ключевые слова: лизинг, инвестиции, оценка, цель, стратегический, проект, поставщик.

Leyla Sadikhova
Master's student

Aliyeva Firuza Najaf
Azerbaijan Cooperation University
Associate Professor of the Department of "Business Organization, State and Municipal Administration"
PhD in Economics

Methods for building an investment risk management system in leasing companies

Summary

The purpose of the study is that the characteristics of leasing activities emphasize the risk of making inadequate investment decisions. The purpose of the study is to review the established methods and those used in practice and to develop algorithms and criteria for selecting tools for regional management of each stage of investment risk assessment and analysis.

The methodology of the study is to use the methods of analysis and generalization in order to more effectively study the topic.

The applied significance of the study is to use the research conducted in the research to determine the goal, identify the risk, correctly apply the methods and evaluate the results.

The results of the study show that the stages of investment risk management of a leasing company form an interconnected system, the main purpose of which is to develop measures to reduce the negative consequences of risk and obtain strategic advantages.

The originality and scientific novelty of the research serve as the basis for structuring the risks of a specific leasing project and obtaining their assessment, and for managing future risks in order to use the latter to achieve the strategic goals of leasing companies in the most effective way.

Key words: leasing, investment, assessment, goal, strategic, project, supplier.